

Date: 9th September-2026

SUV OBYEKT LARI NOMLANISHIDA METAFORIK-METONIMIK
HODISALAR

Maxmudova Shaxloxon Sayfiddin qizi

Qo'qon davlat universiteti, 2- bosqich magistranti

E-mail: egamberdiyevashahloxon551@gmail.com | Tel: +998 91 152 67 03

Annotatsiya. Mazkur tezisd a o'zbek tilining gidronimik qatlamiga mansub suv obyektlari (daryo, ko'l, ariq, kanal, buloq, kollektor) nomlarining yuzaga kelishida kuzatiladigan metaforik va metonimik ko'chish hodisalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda gidronimlarning rang, shakl, hajm, o'xshatish asosidagi metaforik nominatsiyasi, shuningdek xo'jalik-irrigatsion vazifa, joylashuv o'rni va qo'shni obyekt nomi asosidagi metonimik nomlanish jarayonlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: gidronimika, toponimika, metafora, metonimiya, suv obyektlari, ko'chma nomlanish, motivatsiya.

Toponimikaning suv obyektlari nomlarini o'rganuvchi maxsus sohasi gidronimika deb yuritiladi; bu sohaga daryo, ko'l, dengiz, soy, kanal, qo'ltiq, sharsharalar kabi geografik obyektlarning nomlari kiradi¹¹. Suv obyektlari inson xo'jalik faoliyati bilan eng uzviy bog'liq geografik reallik bo'lgani uchun ularning nomlanish tizimi tilning obrazli-ko'chma ma'no yaratish imkoniyatlarini alohida yorqinlik bilan namoyon etadi. Shu boisdan gidronimlar tarkibidagi metaforik va metonimik hodisalarni tadqiq etish nafaqat onomastika, balki umumiy semasiologiya nuqtayi nazaridan ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tilshunoslikda metafora o'xshashlik asosidagi, metonimiya esa aloqadorlik (bog'liqlik) asosidagi ma'no ko'chishi sifatida ta'riflanadi¹². Gidronimlar nomlanishida metaforik ko'chish, birinchi navbatda, suv obyektining tashqi belgisi – rangi, shakli, hajmi, oqim tezligi kabi xususiyatlarining boshqa predmet yoki hodisa bilan o'xshatilishi asosida yuzaga keladi. Xorazm gidronimlari tarkibida qayd etilgan Oqsuv, Qorasuv, Ko'ksuv kabi nomlar suvning rangi yoki tiniqlik darajasiga ko'ra nomlanishning yorqin namunasidir¹³. Shuningdek, kichik ariq va soylarning "ilon izi", "baliq qorni" kabi shakliy o'xshatishlar asosida nomlanishi ham gidronimik metaforaning keng tarqalgan ko'rinishlaridandir.

Metonimik nomlanish gidronimlar tizimida, asosan, ikki yo'nalishda kuzatiladi: birinchisi – suv obyektining xo'jalik-irrigatsion vazifasiga ko'ra atalishi, ikkinchisi – suv obyekti nomining yondosh geografik obyekt (qishloq, dala, mavze) nomi bilan almashinuvi.

¹¹Qorayev S. Toponimika. – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2006. – B. 14–16.

¹²Arutyunova N.D. Metafora // Russkiy yazik. Entsiklopediya / Pod red. F.P. Filina. – M.: Sovetskaya entsiklopediya, 1979. – S. 296–297.

¹³Do'simov Z. Xorazm toponimlari. – Toshkent, 1985. – B. 31–34.

Date: 9th September-2026

M.R. Siddiqov o'zbek tilidagi metonimik ko'chishning qirq sakkizta semantik modelini tahlil qilar ekan, obyektning vazifasi yoki funksiyasi asosidagi nomlanishni ham alohida model sifatida ko'rsatadi¹⁴. Xorazm vohasi misolida bu holat "kollektor" tipidagi gidroinshootlar nomlanishida yaqqol namoyon bo'ladi: bunday suv inshootlari nomi ko'pincha ularning drenaj-irrigatsion vazifasidan yoki xizmat ko'rsatadigan hududning nomidan kelib chiqadi¹⁵, bu esa klassik metonimik ko'chish – vazifa yoki makon orqali nomlanish namunasidir.

T. Nafasov va Z. Do'simovning gidronimlarga bag'ishlangan lug'at va monografik tadqiqotlarida qayd etilgan dalillarga ko'ra, ko'plab ariq va kanal nomlari qishloq yoxud mavze nomidan metonimik yo'l bilan ko'chgan yoki, aksincha, ariq nomi keyinchalik shu yerdagi aholi punktiga nom bo'lib singib ketgan¹⁶. Bunday ikki tomonlama nomlanish jarayoni gidronimika bilan oykonimika o'rtasidagi uzviy aloqadorlikni ko'rsatadi. Gidronimlarning morfologik tuzilishini o'rganishga bag'ishlangan so'nggi tadqiqotlarda ham gidronimik indikatorlar (soy, ariq, ko'l, buloq kabi) tarkibidagi ko'chma ma'noli komponentlar alohida ta'kidlanadi¹⁷, bu esa mavzuning yanada chuqur va tizimli o'rganilishini taqozo etadi.

Xulosa qilib aytganda, suv obyektlari nomlanishidagi metaforik va metonimik hodisalar o'zbek toponimik tizimining ichki semantik qonuniyatlarini ochib beruvchi muhim manba hisoblanadi. Gidronimlarni ushbu ikki ko'chish turi asosida qiyosiy-tizimli tahlil qilish nafaqat mahalliy nomshunoslik nazariyasini boyitadi, balki umumiy toponimik metaforizatsiya va metonimiya masalalarini o'rganishga qaratilgan kengroq ilmiy tadqiqot doirasida ham amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qorayev S. Toponimika. – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2006. – 320 b.
2. Arutyunova N.D. Metafora // Russkiy yazik. Entsiklopediya / Pod red. F.P. Filina. – M.: Sovetskaya entsiklopediya, 1979.

¹⁴Siddiqov M.R. Metonimik ko'chishning o'zbek tilidagi modellari // Ilmiy maqolalar to'plami. – 2020. – B. 614–621.

¹⁵Xorazm vohasi areal tadqiqida gidronimlarning o'rni (kollektorlar misolida) // ResearchGate ilmiy nashri, 2026. – B. 2–3.

¹⁶Nafasov T. O'zbekiston toponimlarining izohli lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1988. – B. 9–12.

¹⁷Xorazm viloyatidagi gidronimlarning morfologik tuzilishi // Ilm-fan jurnali, 2024. – B. 3–5.

Date: 9th September-2026

3. Siddiqov M.R. Metonimik ko‘chishning o‘zbek tilidagi modellari // Ilmiy maqolalar to‘plami. – 2020. – B. 614–621.
4. Nafasov T. O‘zbekiston toponimlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1988.
5. Do‘simov Z. Xorazm toponimlari. – Toshkent, 1985.
6. Xorazm vohasi areal tadqiqida gidronimlarning o‘rni (kollektorlar misolida) // ResearchGate ilmiy nashri, 2026.
7. Xorazm viloyatidagi gidronimlarning morfologik tuzilishi // Ilm-fan jurnali, 2024.
8. Nikonov V.A. Vvedeniye v toponimiku. – M.: Nauka, 1965.

